

УДК 338. 242.4(477):633.85

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР УКРАЇНИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Побережець Н. Б.*

Анотація. Розглянуто питання важливості державного регулювання та державної підтримки продукції олійних культур для економіки країни та розвитку сільського господарства. В статті наводиться огляд напрямків та інструментів державного регулювання ринку продукції олійних культур, вказується ряд проблем, які існують в даній сфері. Надано рекомендації стосовно шляхів підвищення ефективності урядових дій з регулювання ринку продукції олійних культур в Україні.

Ключові слова: продукція олійних культур, експорт, державне регулювання, державна підтримка.

* *Науковий керівник: Школьний О. О., д. е. н., професор.*

Постановка проблеми. Утвердження глобальних конкурентних позицій України на світовому ринку значною мірою визначається поглибленням процесів демократизації суспільства та ефективністю механізмів державного управління. Підходи до останніх змінюються, перш за все, у зв'язку зі змінами інституту «нація-держава», пов'язаними з економічними процесами, що відбуваються за умов трансформації у світовому торговельному порядку. Ефективна система державного управління поєднується з високим життєвим рівнем населення та глобальною конкурентоспроможністю країни. Процеси демократичних реформ та економічних перетворень в Україні визначають необхідність модернізації інституту держави. Сучасні проблеми агропромислового комплексу України пов'язані з необхідністю його прискореної адаптації до нових економічних реалій, а саме членством країни в СОТ, падінням світових цін на нафту, зміною геополітичного напрямку зовнішньоекономічної діяльності. За сучасних умов завдяки збільшенню експорту конкурентоспроможних сільськогосподарських товарів (олійних культур, насіння соняшнику, олії, м'яса птиці, іншого) можливо збільшити надходження іноземної валюти до країни. Тому державне

регулювання та підтримка бюджетоформуючих галузей

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку ринку продукції олійних культур та продуктів їх переробки присвячені наукові дослідження відомих вчених та економістів, серед яких В. Г. Андрійчук, М. Д. Безуглий, П. І. Гайдучський, Г. М. Калетнік, С. П. Капшук, В. С. Каретнікова, Т. О. Зінчук, В. Я. Месель-Веселяк, та інші.

Однак, питання державного регулювання та підтримки ринку продукції олійних культур все ще залишається актуальним через постійні зміни в державному законодавстві України та адаптації галузі до вимог СОТ та ЄС. А саме формування ефективного механізму регулювання діяльності підприємств, оптимізації обсягів виробництва олійної продукції, розробки системи заходів щодо підвищення експортного потенціалу та стратегічного планування підприємств галузі потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є визначення специфічних особливостей державного регулювання ринку продукції олійних культур та обґрунтування необхідності його державної підтримки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Україну визнано країною з ринковою економікою. Вона прагне бути повноцінним членом світової спільноти. При цьому важливо визначити роль держави у здійсненні внутрішніх та зовнішніх регуляторних функцій. Урядову політику необхідно, перш за все, зосередити на забезпеченні прав власності та умов справедливості. У цьому зв'язку Л. Вальрас підкреслював, що головним регуляторним завданням є забезпечення для народу значного, а держави – достатнього рівня доходів [1]. На думку автора, у державній політиці слід урахувувати важливість забезпечення справедливих умов розподілу суспільного багатства та неприпустимість морального й економічного безпорядку; а система *laissez faire, laissez passer* спроможна гарантувати оптимальне поєднання умов пропорційності та умов достатку [1].

У своїй внутрішній та зовнішньоекономічній політиці уряд повинен відображати глобальні стандарти ринкової цивілізації, що є необхідною умовою ескалації потенціалу соціально-політичної саморегуляції. Визнання міжнародного рівня суверенної держави, що важливо для гарантування статусу повноправного учасника міжнародних економічних відносин, обумовлюється такими чинниками [2, с. 6]:

- наявність основних інститутів урядових і громадських організацій, а також оборонних структур;

- дотримання юридичних норм та правил;

- забезпечення належних правил підприємництва та комерційної діяльності, зокрема в сфері обміну капіталом;

- визнання та дотримання міжнародних норм та правил.

Ринок продукції олійних культур та продуктів їх переробки є надзвичайно важливою частиною економіки України, що показує стале зростання, та має широкий експортний потенціал.

Олійно-жировий комплекс України є вдалим прикладом переваг переходу економіки від сировинного типу, коли країна перетворюється на сировинний придаток для економіки розвинених країн, до створення конкурентного продукту з високою доданою вартістю всередині країни.

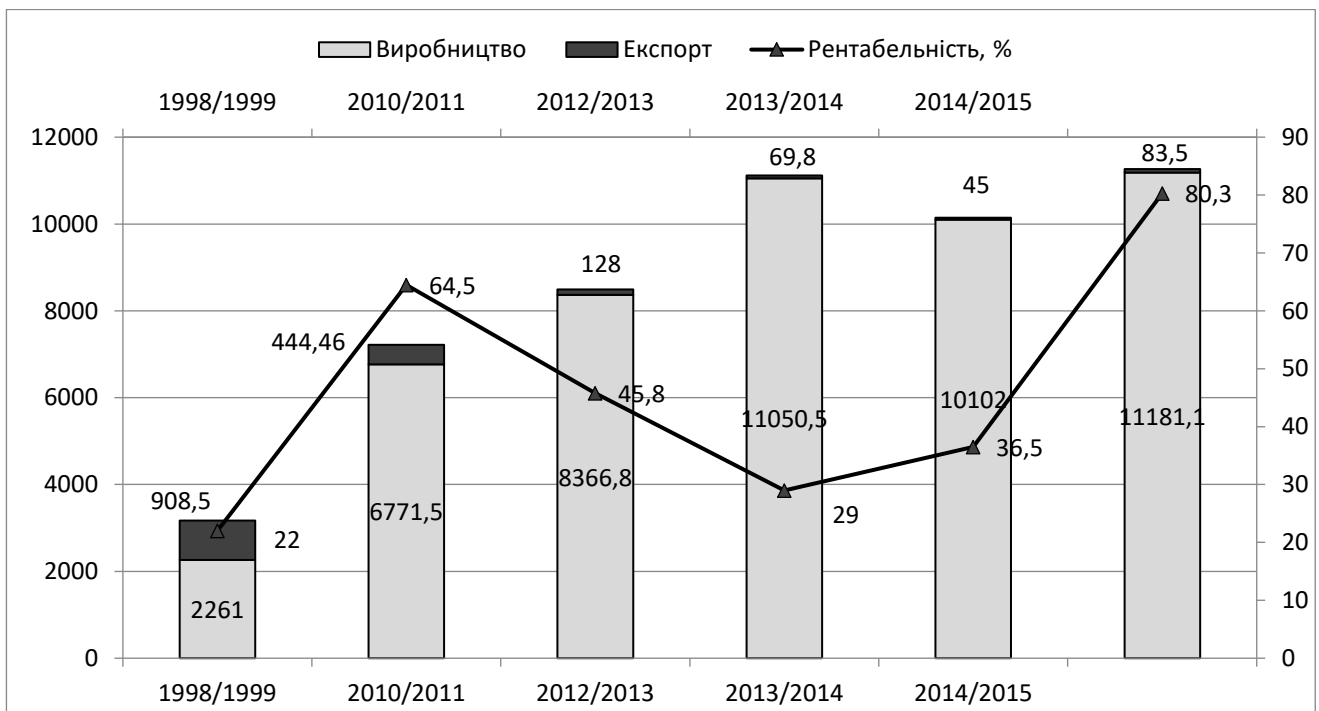
На прикладі олійно-жирового комплексу України можна прослідкувати як створювалися умови для максимальної переробки насіння соняшнику на вітчизняних потужностях шляхом запровадження у 1999 році експортного мита на насіння соняшнику, що забезпечило не тільки його відродження, але й перетворення в потужний сектор аграрного виробництва, де встановлено баланс економічних інтересів держави, сільськогосподарської та переробної сфер виробництва і внутрішнього споживача. Введення 23-відсоткового експортного мита на насіння соняшнику з прийняттям Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (від 10.09.1999 р. № 1033-XIV) [3]. У 2001 році проектом Закону про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (від 21.06.2001 р. № 2555-III) експортне мито було зменшено до 17%, а також виключено положення, відповідно до якого попередні ставки вивізного (експортного) мита мали діяти до 01.07.2002 р. [3]. У ході переговорного процесу щодо вступу України до СОТ питання зменшення вивізного (експортного) мита на насіння соняшнику було врегульовано українською стороною шляхом прийняття Закону України від 07.07.2005 року № 2773-IV «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», який набрав чинності після набуття Україною з 16.05.2008 року повноправного членства у СОТ. Закон передбачає щорічне зменшення діючої 17%

ставки мита на 1% (до 10% у кінцевому періоді) після вступу України до СОТ, а Закон України «Про внесення змін до ст. 2 Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 31.06.2007 р. передбачає скасування з моменту вступу до СОТ індикативних цін на олійні культури.

Продукція олійних культур є найрентабельнішою серед сільськогосподарських

культур. Зокрема у 2015/16 МР цей показник становив: для насіння соняшнику – 80,3%, соєвих бобів – 38,4%, ріпаку – 44% [4].

Після запровадження експортного мита на соняшник його вирощування стало прибутковішим (рис. 1) Виробництво соняшнику зросло з 2,3 млн тонн у 1998/1999 МР до 11,2 млн тонн у 2015/16 МР або у 5 разів.

Рис. 1. Виробництво та експорт насіння соняшнику в Україні, тис. тонн

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [5].

Потягом останніх років вітчизняна державна підтримка досліджуваної галузі в Україні зазнала значних змін. Державна підтримка сільського господарства характеризувалась невеликими обсягами прямої державної підтримки та пільговим режимом сплати ПДВ, що було доволі значною за обсягами преференцією. Однак, було прийнято рішення про відміну спецрежиму сплати ПДВ з 1 січня 2017 року. 7 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надхо-

джен у 2018 році» № 6776-д від 14 листопада 2017 року, відповідно до якого «з 1 березня 2018 року звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з вивезення в митному режимі експорту технічних культур товарних позицій 1201, 1205 та 1206 00 згідно з УКТ ЗЕД» [6].

Отже, з 1 березня 2018 року для товарних позицій 1201 (соє), 1205 (ріпак) та 120600 (соняшник) згідно з УКТ ЗЕД пропонується скасувати відшкодування податку на додану вартість. Ці зміни призведуть до значного зниження закупівельних цін на

внутрішньому ринку на сою, ріпак та соняшник, і, відповідно, до недоотримання виробниками прибутку. Зокрема, виробники цих культур будуть поставлені у неконкурентні умови з виробниками інших культур, оскільки будуть позбавлені права отримувати державну фінансову підтримку через механізм відшкодування ПДВ при експорті. Україна має сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку багатьох галузей сільського господарства,

зокрема і продукції олійних культур. Незважаючи на високий рівень негативного сальдо торговельного балансу, темпи росту експорту продукції олійних культур в Україні перевищують темпи росту імпорту, що свідчить про наявність конкурентних переваг в даній галузі (табл. 1). За 2010/2016 маркетингові роки спостерігається позитивна динаміка за всіма показниками балансу продукції олійних культур в Україні.

Таблиця 1

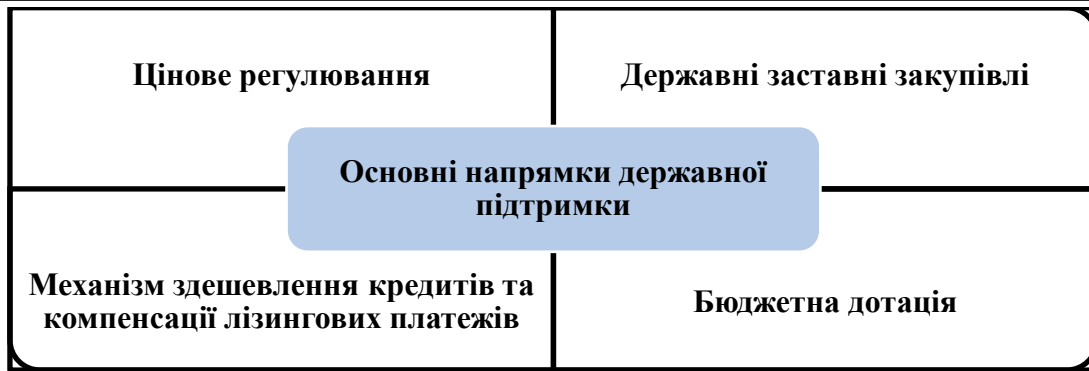
Динаміка виробництва та використання продукції олійних культур в Україні, тис. тонн

Показники	Маркетингові роки					
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Початкові запаси	717	201	287	233	946	679
Збиральні площі, тис. га	6665	6625	7081	6890	7990	8167
Урожайність, т/га	1,54	1,86	1,71	2,16	2,05	2,12
Виробництво	10288	12342	12129	14902	16367	17310
Імпорт	19	17	35	23	27	24
Загальна пропозиція	11024	12560	12451	15158	17340	18013
Експорт	3187	3035	2657	2519	4715	4361
Переробка на олію	6853	8295	8269	10442	10699	11860
Промислове споживання	345	425	620	701	641	581
Насіння	202	210	211	205	246	291
Втрати	236	307	295	345	360	302
Внутрішній розподіл	7636	9237	9395	11692	11946	13034
Кінцеві запаси	201	287	399	946	679	618
Запаси, % до внутрішнього розподілу	2,64	3,11	4,25	8,09	5,68	4,74
Втрати, % до пропозиції	2,14	2,44	2,37	2,28	2,08	1,68

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [5].

Серед важливих завдань держави слід вказати сприяння потокам експорту й імпорту товарів та послуг, поліпшення інвестиційного клімату в стратегічних галузях економіки, підвищення якості та формування позитивного іміджу продукції вітчизняних товаровиробників, а також підтримку конкурентоспроможності країни на зовнішніх ринках. Україна поступово розширює свою ринкову частку на глобальних

експортних ринках. Потягом останніх років вітчизняна державна підтримка агропромислового комплексу в Україні зазнала значних змін. Державна підтримка сільського господарства характеризувалась невеликими обсягами прямої державної підтримки та пільговим режимом сплати ПДВ. На даний час серед основних напрямків державної підтримки маємо лише чотири позиції (рис. 2).

Рис. 2. Основні напрямки державної підтримки сільського господарства

Джерело: складено автором за даними, наведеними у [7].

Цінове регулювання здійснюється шляхом регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, зокрема насіння соняшнику, ріпаку та сої, встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни. Зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну. Держава не здійснює цінове регулювання за межами організованого аграрного ринку України.

Державні заставні закупівлі здійснюються Аграрним фондом, надаючи бюджетну позику виробнику продукції, що є об'єктом державного цінового регулювання, під заставу такого об'єкта, що оформлюється переданням кредитором подвійного складського свідоцтва. Фінансова підтримка суб'єктів господарювання через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу.

Відповідно до бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарський товаровиробник, основною діяльністю якого є постачання сільськогосподарських товарів, вироблених ним на власних або орендованих основних засобах, причому питома вага вартості сільськогосподарських товарів становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів, поставлених ним протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно, має право на бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції після його внесення контролюючим органом до Реєстру отримувачів бюджетної дотації.

Порівнюючи обсяг державної підтримки в Україні з іншими країнами, можна стверджувати про високий показник надання державної підтримки сільському господарству у європейських країнах, що відповідно і формує вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції, порівняно з вітчизняною. В країнах ЄС діє єдина сільськогосподарська політика, загальний обсяг підтримки аграрного сектора в країнах ЄС 2013-2014 роках склав майже 60 млрд євро щорічно, а це близько 525 євро/га або 20% від валової продукції сільського господарства. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається, зокрема, у Нідерландах та

Бельгії – близько 500 євро/га, Польщі – 345 євро/га, в той час як в Україні даний показник балансує в межах 10-20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ) [8].

Про мінімальний загальний обсяг державної підтримки сільського господарства в Україні порівняно з іншими країнами також свідчить оцінка підтримки виробника (Producer Support Estimate – PSE), що проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, в ЄС 21% валової сільськогосподарської продукції

компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, Туреччині – 23%, РФ – 12%, Канаді – 11%, США – 7%, в той час як в Україні – 1-1,5% [8].

Міжнародний ринок продукції олійних культур є зарегульованим, і тому конкуруючі країни вживають захисні заходи на імпорт та експорт для стимулювання внутрішньої переробки. Зокрема основні країни-конкуренти використовують захисні заходи на міжнародних ринках щодо торгівлі соєвими бобами та олією (табл. 2)

Таблиця 2

Захисні заходи основних конкурентів України на ринку сої та соєвої олії

Країна	Захисні заходи
Аргентина	30% податок на експорт сировини
Бразилія	Експортні квоти на сировину
США	0% податок на імпорт сировини, 19,1% податок при імпорті соєвої олії
ЄС	0% податок на імпорт сировини, податок при імпорті соєвої олії на рівні 6,4% або 9,6%

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [9].

Основними серед причин відсутності достатньої за обсягами підтримки сільськогосподарського виробництва є постійна дефіцитність бюджету та фінансування цих програм за залишковим принципом, а також висока корупція. Саме тому був запропонований і впроваджений спеціальний режим по сплаті ПДВ. Якщо Уряд планує його відмінити, то необхідно впроваджувати європейські системи державної підтримки, які не суперечать умовам СОТ, та відповідно виходити на 350-500 євро/га бюджетних дотацій з фінансуванням за принципом захищеної статті [8].

На сучасному етапі розвиток міжнародного агровиробництва вимагає перегляду ряду методів та технологій виробництва для задоволення міжнародних вимог до якості та безпеки продуктів харчування, тому що покращення аграрної екосистеми

та розвиток органічного сільськогосподарського виробництва є ключовими пріоритетами у більшості країн світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У системі державної підтримки основний акцент повинен бути зроблений на розвиток науки і формуванні ефективного інноваційно-інвестиційного середовища, реалізації соціальних програм розвитку села; здійсненні контролю за безпекою продуктів харчування та ін.

Пріоритетні напрямками вдосконалення механізму державного регулювання ринку олійних культур мають включати: формування стійкого тренда розвитку ефективного виробництва даної продукції, відповідного світовому рівню; забезпечення комплексності та ефективності використання ресурсного потенціалу аграрної сфери; стимулювання широкого впровадження і поширення інновацій. Важливими

завданнями держави є регулювання експортних та імпорتنих потоків товарів і послуг, поліпшення інвестиційного клімату, формування позитивного іміджу продукції вітчизняних товаровиробників закордоном та підтримка конкурентоспроможності країни на світових ринках. Наявність шокових явищ, пов'язаних з впливом світової еконо-

міки, свідчить про необхідність застосування ефективних механізмів управління глобальними ризиками. Зміцненню конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на світових маркетингових нішах сприятиме підвищення питомої частки цінних та унікальних ресурсів у економічному потенціалі країни.

Список використаної літератури

1. Вальрас, Л. Элементы чистой политической экономии или теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М. : Издграф, 2000. – 448 с.
2. Bowden, B. Global Standards of Market Civilization / B. Bowden, L. Seabrooke (eds.). – New York : Routledge, 2006. – 250 p.
3. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур [Електронний ресурс] / Закон України від 10.09.1999 р. № 1033-XIV. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>.
4. Офіційний сайт Асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukroilprom.org.ua>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році / Закон України від 07.12.2017 р. № 2245-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2245-19>.
7. Державна підтримка [Електронний ресурс] // Український клуб аграрного бізнесу. – Режим доступу : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/derzhavna_pidtrimka.
8. Данилишин, Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди [Електронний ресурс] / Богдан Данилишин // lb.ua. – 7 квітня 2016. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
9. Палієнко, І. Нові правила відшкодування ПДВ для олійних культур: що це дасть Україні [Електронний ресурс] / Ігор Палієнко // Економічна правда. – 12 грудня 2017 р. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091>.

Бібліографічний опис для цитування:

Побережець, Н. Б. Проблеми державного регулювання на ринку продукції олійних культур України за сучасних умов / Н. Б. Побережець // Науковий журнал «Економічні горизонти». – 2017. – № 2(3). – С. 18–24.